

SZÖVETSÉG ÉS PÁRBESZÉD

ESSZÉK AZ ETIKÁRÓL

LORD JONATHAN SACKS FŐRABBIVAL זצ"ל
EREDETEILEG MEGJELENT AZ 5775. ÉVBEN

Köszönettel a Wohl Legacy-nek a Szövetség és párbeszédnek nyújtott bőkezű támogatásáért. Maurice tevékeny filantrop volt, Vivienne egy mély szerénységgel magáldott asszony. Együtt egy különlegesen odaadó és törődő párt alkottak, akik számára az élet egyet jelentett az adakozással.

Fordította Lőwy Gábor

Meggyógyítani a sötétség szívét

Mispátim hetiszakasa

A Jobbik, vagy a Jobbik Magyarországért Mozgalom egy ultranacionalista magyar párt, amit olykor a fasiszta, neo-náci, rasszista és antiszemita jelzőkkel is illetnek. Tagjai azzal vádolják a zsidókat, hogy a "nyugati gazdasági érdekcsoport" tagjaiként világaluralomra törnek. Ez nem más, mint a Cion bölcseinek jegyzőkönyveiként ismert vérvád, a cárista titkosszolgálat tagjai által az 1890-es években Párizsban kreált fikció, aminek hamis voltát a *The Times* már 1921-ben feltárta.¹ Egy alkalommal a Jobbik kérte, hogy a magyar kormány tegye közzé zsidó származású tagjainak listáját. Sajnálatos módon a Jobbik a voksok több, mint 20 százalékát szerezte meg a 2014-es magyar országgyűlési választásokon, és ezáltal az országban a harmadik legnagyobb párttá vált.

A párt egyik vezető pozícióban lévő politikusa, a huszas évei vége felé járó Szegedi Csanád 2012-ig egyre népszerűbbé vált pártkörökben, és sokan a párt jövőbeli vezetőjét vélték benne felfedezni. Amíg el nem jött egy bizonyos nap 2012-ben. Az a nap, amikor Szegedi felfedezte, hogy ő zsidó.

A Jobbik tagjai közt voltak olyanok, akik meg akarták állítani Szegedit, ezért szánták rá az időt, hogy felkutassák a múltját, remélve, hogy rá nézve káros információra bukannak. Felfedezték, hogy anyai nagymamája zsidó, és megjárta Auschwitzot. Ugyanez igaz nagyapjára is. Szegedi fél családját meggyilkolták a holokauszt alatt.

Szegedi ellenségei elkezdtek terjeszteni az interneten, hogy zsidó származású. Hamarosan hozzá is eljutott a híresztelés, és elhatározta, hogy végére jár, igazak-e az állítások. Igazak voltak. Auschwitz után a korábban ortodox nagyszülők úgy döntöttek, teljesen eltírtolják identitásukat. Amikor

¹ Marcin Goettig és Christian Lowe: „Special Report: From Hungary, far-right party spreads ideology, tactics,” Reuters, <http://www.reuters.com/article/us-europe-farright-special-report-idUSBREA380IU20140409#PUagU6ZvCiQtZgD8.99> (hozzáférés 2015. December 22.).

édesanyja 14 éves volt, apja megosztotta vele a titkot, de lelkére kötötte, hogy senkinek se árulja azt el. Szegedi megtudta magáról az igazat.

Szegedi úgy döntött, lemond a pártban betöltött pozíciójáról, és megpróbál többet megtudni a zsidóságról. Felkeresett egy helyi lubavicsi rabbit, Köves Slomót, aki először azt hitte, hogy viccel. Ennek ellenére lehetővé tette, hogy Szegedi résztvegyen a zsidóságról szóló előadásokon, és a zsinagógái istentiszteletén. – „Eleinte – meséli Szegedi- az emberek meg voltak botránkozva.” Voltak, akik úgy kezelték, mint „egy leprást”. De ő kitartott. Jelenleg zsinagógába jár, szombatot tart, tanult héberül, a Dovid nevet kapta, és 2013-ban körülmetélték (egy ultraortodox mohel).

Amikor először bevallotta az igazat a zsidó felmenőiről, az egyik jobbikos barátja azt mondta, „az lenne a legjobb, ha most lelőnénk, hogy tiszta magyarként temethessünk el.” Egy másik nyilvános bocsánatkérésre bízta. Ez a megjegyzés készítette arra, hogy otthagyja a pártot. – „Azt gondoltam, várjunk csak egy pillanatot, nekem kell elnézést kérnem azért, hogy a családomat Auschwitzban meggyilkolták?”²

Épp úgy, ahogy zsidó gyökereinek felfedezése elkezdte megváltoztatni az életét, a világról alkotott képe is teljesen átalakult. Azt mondja, hogy ma politikusként az a legfontosabb számára, hogy megvédje mindenki emberi jogait. „Tisztában vagyok a felelősségemmel, és tudom, hogy egyszer majd mindent jóvá kell tennem.”³

Szegedi története nem csupán érdekesség. Erkölcsös lényként való létezésünk furcsa és bonyolult természetére hívja fel a figyelmet. Az tesz minket emberré, hogy racionálisan gondolkozunk, felülvizsgáljuk saját döntéseinket, képesek vagyunk elhatározásainkat végiggondolni. Már nagyon korán képesek vagyunk az empátiára és a szimpátiára. Még az újszülött csecsemő is sírva fakad, ha egy másik csecsemő sírását hallja. Az agyunkban vannak tükroneuronok, miattuk rezzenünk össze egy másik ember fájdalmának láttán. A homo sapiens egy erkölcsös lény.

Az emberi történelem jelentős része mégis az erőszak, az elnyomás, az igazságtalanság, a korrupció, az agresszió és a háború története. A történelem tanulsága szerint az sem igazán számít, hogy a történet szereplői barbárok vagy egy civilizált társadalom polgárai.

Az ókori görögök- a szépművészet, az építészet, a dráma, a költészet, a filozófia és a tudomány mesterei- az Athén és Spárta között dúló vérszomjas peloponnészoszi háborúra pazarolták saját életüket az időszámítás előtti ötödik század utolsó negyedében. Ezután sohasem sikerült teljesen magukhoz térniük. Ez volt a vége a görög aranykornak. A századfordulón Párizs és Bécs volt a központja az európai civilizációnak. Ugyanakkor ez a két város az antiszemitizmus terén is élen járt: Párizs a Dreyfus-üggyel, Bécs Karl Lueger antiszemita polgármesterrel, akit később Hitler saját ihletének nevezett.

Amikor jók vagyunk, alig vagyunk lejjebb az angyaloknál. Amikor rosszak vagyunk, a vadállatnál is lejjebb vagyunk. Mi tesz minket erkölcsössé? És mi az, ami mindennek ellenére lehetővé teszi, hogy az emberiség ennyire embertelen legyen?

² Ofer Aderet, „Former Anti-Semitic Hungarian Leader Now Keeps Shabbat,” *Haaretz*, 2013. Október 21.

³ Dale Hurd, „Crisis of Conscience: Anti-Semite Learns He’s a Jew,” Christian Broadcasting Network, 2013. December 6., <http://www.cbn.com/cbnnews/world/2013/August/Crisis-of-Conscience-Anti-Semite-Learns-Hes-a-Jew/>.

Platón szerint a tudás az erény. Ha tudjuk, hogy valami helytelen, nem fogjuk megtenni. A bűn mindig a tudatlanság következménye. Tanítsd az embereket az igazra, a jóra és a szépre, és helyesen fognak viselkedni. Arisztotelész úgy vélte, az erény megszokás, gyerekkortól fogva tanuljuk, míg személyiségünk részévé válik.

A skót felvilágosodás két intellektuális óriása, David Hume és Adam Smith úgy gondolta, hogy az erkölcs az érzelmekből, a rokonszenvből fakad. Hume azt mondta, az emberi természet legcsodálatraméltóbb jellemzője „a másokkal való együttérzésre való hajlamunk”.⁴ Adam Smith ezen szavakkal kezdi *Az erkölcsi érzelmek elméletét*: „Akármilyen önző is legyen az ember, természetében nyilvánvalóan vannak bizonyos elvek, amelyek miatt más emberek sorsa iránt érdeklődést tanúsít, boldogságukat saját maga számára szükségesnek tekintve, bár semmi haszna nem származik belőle, csak annak öröme, hogy láthatja azt.”⁵ Immanuel Kant, a legnagyobb racionalista, úgy hitte, maga a racionalizmus a forrása az erkölcsnek. Erkölcsi elv az, amelyet hajlandóak vagyunk mindenki számára előírni. Ezért például a hazugság nem lehet erkölcsileg elfogadható, mert nem akarnád, hogy mások hazudjanak neked.

Mind az öt nézetben van valami igazság, és a rabbinikus irodalomban is találhatunk hasonló véleményeket. A bölcsek Platón szellemében beszélnek a *tinok senisbá* fogalmáról, olyan emberről, aki azért tesz rosszat, mert nem tanították meg neki, hogy mi a helyes.⁶ Maimonidesz Arisztotelészhez hasonlóan az ismételt gyakorlásban látta az erény forrását. A háláchá (a zsidó vallási törvények) kialakítja a szív szokásait. A rabbik azt mondták, hogy a jótékonyosság és adakozás angyalai az ember megteremtése mellett érveltek, mert az ember természeténél fogva törődik másokkal, ahogy azt Hume és Smith állította. Kant elve hasonlít a bölcsek *szövére* fogalmára, ami azt jelenti, értelem.

Ezek a meglátások csak elmélyítik a kérdést. Ha a tudás, az érzelem és az értelem erkölcsössé tesz minket, hogy lehetséges, hogy az ember gyűlöljön, ártson és gyilkoljon? A teljes válaszhoz az emberi életnél is hosszabb időre lenne szükség, de a rövid válasz nagyon egyszerű. Törzsi lények vagyunk. Csoportokra oszlunk. Ennek az erkölcs egyaránt oka és következménye. Azokkal szemben, akikkel érzésünk szerint összetartozunk, képesek vagyunk az önzetlenségre, de az idegentől félünk, és ez a félelem szörnyeteggé tud minket változtatni.

Az erkölcs- Jonathan Haidt szavaival élve- összeköt és megvakít. Másokhoz köt minket a kölcsönös önzetlenség kötelékével, de elvakít minket, képtelenné válunk a köteléken kívüliek emberségét látni. Egyesít és megoszt. Megoszt, mert egyesít. Az erkölcs az önérdék „én” -jét a közhaszon „mi” -jére cseréli. De maga a „mi” létrejötte ugyanakkor megteremti az „ők” -et, az embereket, akik *nem* olyanok, mint mi. Még a leguniverzálisabb vallások is, amelyek a szeretet és az együttérzés elveire épülnek, sokszor a Sátánt, a hitetlent, az antikrisztust, a sötétség gyermekét, a megváltatlant látják azokban, akik a hiten kívül állnak. Követőik nagy csoportjai Isten nevében elmondhatatlanul brutalitás cselekedeteket követtek el.

⁴ *Of Pride and Humility*, I. rész, XI fejezet, T 2.1.11.2. 112

⁵ *Theory of Moral Sentiments* (CreateSpace, 2013), 9.

⁶ Ld. Sábát 68b, valamint Maimonidesz, Misne torá, Hilchot mámrim 3:3. Ez bizonyosan igaz a rituális törvényekre nézve. Hogy az erkölcsi törvényekre is igaz-e, az talán vita tárgya.

Sem a platóni tudás, sem Adam Smith erkölcsi érzése, sem Kant értelme nem tudta meggyógyítani az emberi létezésben leledző sötétség szívét. Ezért két mondat úgy sugárzik a hetiszakaszból, mint a felhők mögül kibújó Nap:

Ne sanyargasd és ne szorongasd az idegent, mert *ti magatok idegenek voltatok* Egyiptom országában. (2Móz 22.21.)

Az idegent ne szorongasd. *Ti tudjátok, milyen idegennek lenni*, mert ti magatok idegenek voltatok Egyiptom országában. (2Móz 23.9.)

Az emberiség legnagyobb bűneit olyanok ellen követték el, akik idegenek, kívülállók, „mások mint mi”. A történelem folyamán a legtöbb kultúrának különös nehézséget jelentett felismerni az idegen emberi voltát. A görögök a nem görögöket barbárnak látták. A németek a zsidókat férgeknek, tetveknek, a nemzet testén növe daganatnak nevezték. Ruandában a hutuk a tuszikat injenzinek, csótánynak nevezték. Ha megtagadod mások emberi mivoltát, a világ összes erkölce sem fog megvédeni a gonosztól. A tudás elnémul, az érzés eltompul, és az értelem megvetemül. A náci meggyőzték magukat (és másokat) arról, hogy a zsidók kiírtásával erkölcsi szolgálatot tesznek az árja nemzetnek.⁷ Az öngyilkos merénylők meg vannak róla győződve, hogy Isten dicsőségének érdekében cselekszenek.⁸ Létezik olyan, hogy önzetlen gonosz.

Ez teszi ezt a két parancsolatot olyan fontossá. A Tóra újra és újra hangsúlyozza ezt a gondolatot- a rabbik azt mondták, az idegen szeretetének parancsa harminchatszor szerepel a Tórában. Ezzel a zsidó jog azt a problémát igyekszik megoldani, hogy az idegen iránti törődéshez nem elegendő a szokásos erkölcsi forrásokra- a tudásra, az empátiára és a racionalitásra- hagyatkoznunk. Lehet, hogy hagyományos körülmények között ez elég lenne, de különlegesen szorult helyzetben, amikor úgy érezzük, hogy csoportunkat veszély fenyegeti, ez nem elég. Ugyanaz a hajlam, amely a legjobbat hozza ki belőlünk, a genetikai berögződés, hogy áldozatot hozunk azokért, akik közel állnak hozzánk, ugyanakkor a legrosszabbat hozhatja ki belőlünk, ha az idegentől félünk. Törzsi lények vagyunk, hajlamosak vagyunk rá, hogy úgy érezzük, egy másik törzs fenyegeti létünket.

Érdemes megjegyezni, hogy ezeket a parancsolatokat röviddel a kivonulás után kaptuk. Egy valójában radikális gondolat bújik meg mögöttük. *Az izraelitáknak azért kellett megtapasztalniuk a hontalanságot és a rabszolgaságot, mielőtt beléphettek az Igéret földjére, és ott felépíthették saját társadalmukat és államukat, hogy ott megfelelően gondoskodjanak az idegenekről.* Mintha azt mondaná Isten, addig nem fogsz tudni az idegenről gondoskodni, amíg saját csontodon és bőrödön nem érzed, mit jelent idegennek lenni. És hogy el ne felejtse, már megparancsoltam neked, hogy évente egyszer, Pészáchkor gyermekeiddel együtt emlékezz a sanyargatás és a keserűség ízére. Aki elfelejti, milyen érzés idegennek lenni, az előbb-utóbb elnyomja az idegent, és ha Ábrahám gyermekei elnyomják az idegent, miért tenném őket szövetségeseimmé?

Az empátia, a szimpátia, a tudás és a racionális gondolkodás általában elég ahhoz, hogy békében éljünk egymással. De nehéz időkben ez nem elég. A szerbek, a horvátok és a muszlim bosnyákok

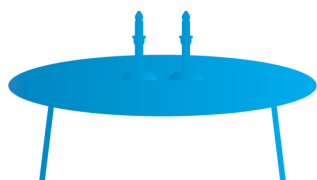
⁷ Ld. Claudia Koonz, *The Nazi Conscience*. Cambridge, MA: Belknap, 2003.

⁸ Ld. Scott Atran, *Talking to the Enemy: Faith, Brotherhood, and the (Un)Making of Terrorists* (New York: Ecco, 2010). A klasszikus mű Eric Hoffer, *The True Believer: Thoughts on the Nature of Mass Movements* (New York: Harper and Row, 1951).

békességben éltek egymás mellett Boszniában éveken keresztül. Ugyanezt mondhatjuk a ruandai hutukról és tuszikról. A baj akkor kezdődik, amikor változás van, amikor felbomlik a korábbi rend, amikor az emberek aggódnak és félnek. Ezért van szükség külön védelemre, és ezért beszél a Tóra emlékezetéről és történelemről, olyan dolgokról amelyek a lényünk legbelsőbb magvát képezik. Emlékeznünk kell, hogy egyszer mi voltunk a másik oldalon. Valaha mi voltunk az idegenek, az elnyomottak, az áldozatok. A zsidó múltba való emlékezés szerepcserére kényszerít minket. Szabadságunk kellős közepén arra kell, hogy emlékeztessük magunkat, milyen érzés rabszolgának lenni.

Ami Szegedi Csanáddal, vagy Doviddal történt, pontosan ez volt: szerepcsere. Egy gyűlölködő volt, aki rádöbbsent, hogy a gyűlöltekek közé tartozik. Az gyógyította ki antiszemitizmusából, hogy felfedezte hogy zsidó, vagyis szerepet cserélt. Ez számára életreszóló felfedezés volt. A Tóra azt tanítja, hogy őseink egyiptomi tapasztalatainak is életreszólónak kell lenniük. Idegenekként éltünk és szenvedtünk, hogy olyan néppé váljunk, akiknek kötelessége gondoskodni az idegenről.

A legjobb módja, hogy kigyógyítsunk valakit az antiszemitizmusból az, ha hagyjuk, hogy megtapasztalja, milyen érzés zsidónak lenni. A legjobb módja, hogy kigyógyuljunk az idegen iránti ellenségeskedésből az, ha emlékszünk rá, hogy mi is idegenek vagyunk- egy másik ember szemszögéből. Az emlékezés és a szerepcsere a leghatásosabb módja annak, hogy meggyógyítsuk azt a sötétséget, amely néha az emberi lelket ellepi.

A SABESZI ASZTALNÁL

1. Szerinted az emberek eredendően jók, eredendően rosszak, vagy egyik sem?
2. Ha egy csoporthoz („törzshöz”) való tartozás olyan gyakran aláássa az idegen iránti empátia lehetőségét, nem kéne arra törekednünk, hogy ne legyenek ilyen csoportok?
3. Ha a Tóra azt tanítja, hogy gondoskodnunk kell az idegenről, miért volt –szerinted- olyan sok üldöztetés a történelem során?